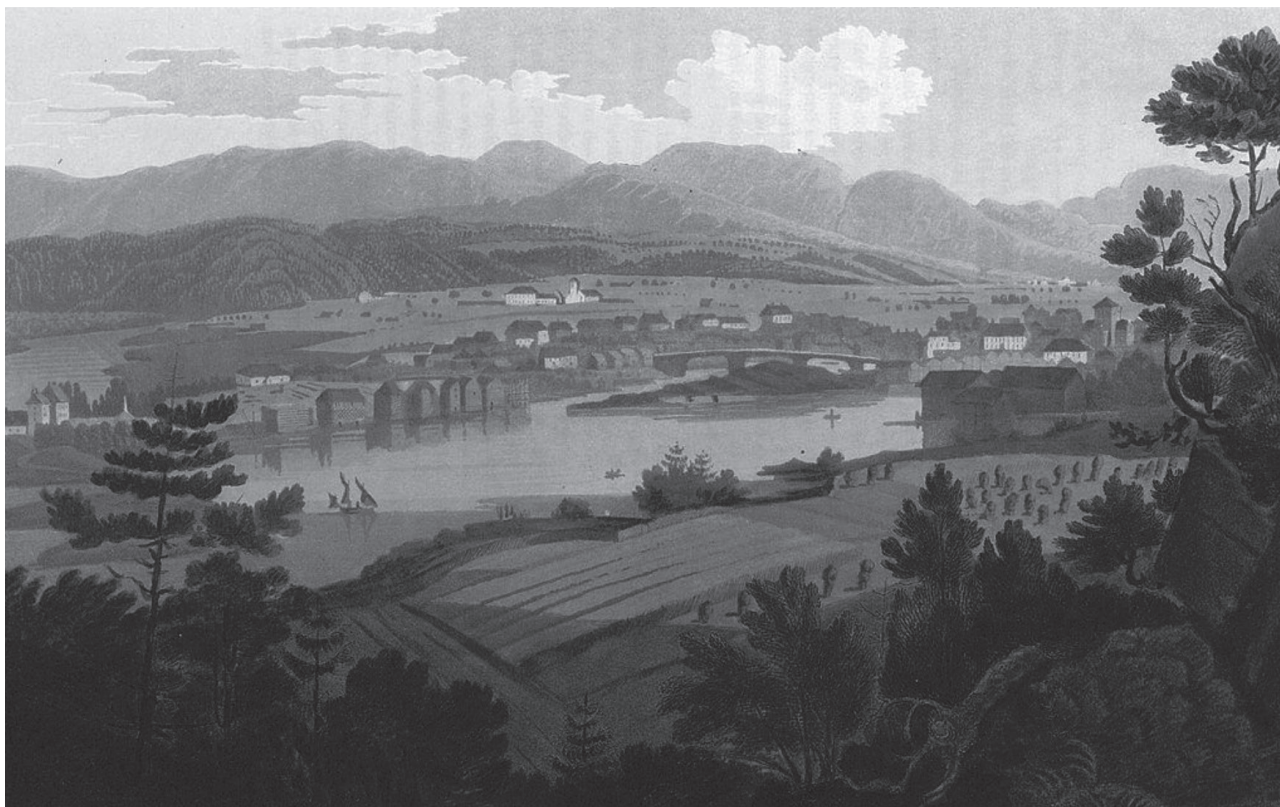

Landskapets skjulte potensialer

av Ole Harald Dahl

Skien by omkring år 1800

Introduksjon

Da det danske ikon Nikolai F. S. Grundtvig (1783–1872), dikter, teolog, historiker, filosof og aktivist, ble dømt til livsvarig sensur i 1825, fratrådte han sin stilling som luthersk prest i Danmark for de kommende 13 år. Bakgrunnen var en offentlig debatt, hvor Grundtvig hadde utviklet sin grundtvigianisme som et svar på den reduksjonistiske modernitetstenkningen i nyere dansk teologi.

I 1824 hadde Grundtvig publisert hva som skulle komme til å bli hans betydeligste skjønnlitterære arbeid, «Nyaars-Morgen», et episk dikt som utgjør

res av hele 312 strofer. Der gjennomlever dikterjeget en krise, hvor han søker å komme til klarhet i de tre store tanke- og bevissthetsretningene som har gjort seg gjeldende opp gjennom historien, som de langsomt har frembrakt Grundtvigs eller vår bevissthetssituasjon. Det dreier seg på den ene side om den mytologiske epoken og også om den før-mytologiske. Dernest dreier det seg om den kristne epoken og kristendommen som tankeretning. Og som den tredje, *det* som hadde aktualisert seg på veien inn i Grundtvigs egen samtid, den naturvitenskapelig funderte, moderne tenkning.

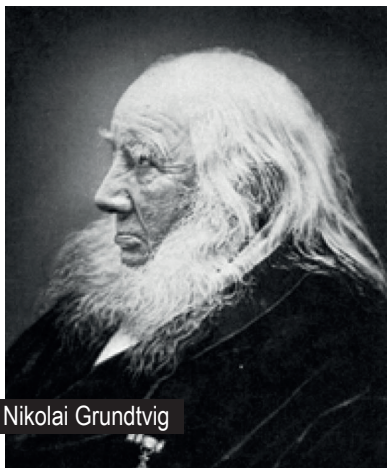
– For Grundtvig var det et spørsmål om hvor vidt det kunne være mulig at disse tilsynelatende motstridende tankeretningene ikke stod i strid med hverandre. For så vel teologer som modernitetsrepresentanter var en slik mulighet å anse som noe utenkelig, men for datidens idealister og romantikere var det nettopp dette det dreide seg om. Grundtvigs fetter, Henrik Steffens (1773–1845), ”Norges bortblæste laurbærblad” som Henrik Wergeland (1808–1845) kom til å kalle ham, i det Wergeland tilegnet sitt store diktverk *Skabelsen, Mennesket og Messias* nettopp til Steffens, han hadde aktualisert dette spørsmålet allerede under sine berømte «Københavnforlesninger», som gikk over to år, fra 1801–03. Der var den ti år yngre Grundtvig til stede, ca. 18 år gammel, på de første forelesningene, sammen med hele det intellektuelt oppegående og søkende Danmark på denne tiden. Men det skulle ta sine år før spørsmålet for alvor tok tak i Grundtvig, før det ble et erkjennelsesspørsmål som dreide seg om liv eller død. – Kunne det snarere være slik at de supplerte hverandre, disse tre, spurte han seg. Om så, ville kilden til mang en ytre konflikt være å anse som et tilbakelagt stadium.

Den bråmodne og ti år eldre fetteren, Henrik Steffens, som hadde vokst opp i Norge og forble i et varig kjærlighetsforhold til landet og folket, var blitt en del av den tyske romantikkens kjerne-tropp, venn som han var med naturfilosofen Friedrich Schelling (1775–1854), i nær kontakt med den jeg-orienterte filosofen Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) og den jevngamle dikter-tenkeren Novalis (1772–1801). Hans borgerlige navn var Friedrich Leopold von Hardenberg, og han hadde også studert geologi og naturvitenskap som Steffens. Likedan ble Steffens kjent med dikterfiloso-

fen Friedrich Schiller (1759–1805), uten at de kom hverandre særskilt nær. Det var særlig den litt yngre og usedvanlig modne Schelling som interesserte ham og som traff Steffens hjemme som person, og dertil berørte Schellings åndsart og naturfilosofi ham sterkt, selv om Steffens også var sterkt tiltalt av Goethe, som kom inn til Jena dann og vann, hvor Steffens bodde og virket, ifra det nærliggende Weimar. Goethe holdt i en rekke tråder i Jena på denne tiden. Forholdet til Goethe utviklet seg også til et verdifullt vennskap, og Steffens besøkte den noe eldre Goethe (1749–1832) i Weimar ved flere anledninger. – Underveis til Jena, på vei fra København, støtte Steffens ved en anledning på sin gamle studiekamerat Jacob Aall (1773–1844), fra Porsgrunn, som da reddet Steffens ut av én av hans mange økonomiske kniper. – Henrik Steffens stod med andre ord inne i en usedvanlig krets av bekjenskaper.

Da det grundtvigske dikterjaget gjennomlevde erkjennelseskamp og visjoner, som så skulle føre frem mot en løsning på dette hovedspørsmålet om hvor vidt de tre store og tilsynelatende motstridende tankeretninger snarere hadde øvet en supplerende funksjon vis-à-vis hverandre i utviklingen av den menneskelige bevissthet, da plasserte Grundtvig

sitt jeg oppe på en legendarisk gravplass og kirkegård: ”I Telemarks Egne, / ved Nordsø, et Fjæld, / som Bølger indhegne, / vi gæsted i Kvæld; / hvor Kulen nu finnes / med vindaaben Dør, / som Gubberne mindes, / en Kirke var før, / med Trapper fuld sære, / Mikael til ære / udhugget, indhulet i Sten!”¹ Han befinner seg altså på det som i dag er en gjengrodd gravplass oppe på taket av Mikaelshula ved Nordsjø i Telemark. I dag er det knapt mulig å se at dette har vært en gravplass gjennom lange

Nikolai Grundtvig

Henrik Steffens

tider, antagelig ikke bare i århundrer, men trolig årtusener. Og dette gravstedets befatning i dag kan selvsagt leses som en indikasjon på hvordan det står til med historieforståelse, kulturell bevissthet, selvforståelse og generell dannelse i Skien by, nå, godt inne i det 21. århundret!

Der, på dette stedet, ble det grundtvigske dikterjeget innviet, og det til tross for at Grundtvig selv etter all sannsynlighet ikke hadde vært der. Stedet bar med andre ord på et legendarisk ry som dikterfilosofen gjorde til fødested for en fremtidsrettet tenkning. Der fødtes en poetisk tenkning som bar i seg en harmonisk sammenføyning av tidligere tiders tilsynelatende stridende tankeretninger. Man kan med andre ord spørre seg om Skien og Grenland således bærer på en gåte? En gåte som stedets befolkning har glemt, ja, som de overhodet ikke er interesserte i.

Opp gjennom århundrene har befolkningen i Grenland slett ikke vært isolert. I ”Skottfoss historie” fortelles det om båter på Nordsjø i folkevandringstid og jernalder, altså omkring vår tidsregnings begynnelse, som var temmelig identiske med den type båter som den gang var vanlige på Middelhavet, altså i antikken, riktignok uten kildeferanser. – I fra Skiensvassdraget tiltok en utstrakt brynesteinshandel med folk på det europeiske kontinentet allerede i tidlig, norsk middelalder. Senere frembrakte Grenland en rekke gårder og familiehus med en påfallende vitalitet, handelsvirksomhet og sterke dannelsesstradisjoner, som særlig ble synlige etter reformasjonen, med familien Aall som kanskje den fremste. Allerede i 1312 fikk Skien by sitt handelsbrev av kongen. Disse familiene og deres kultur bidro til etablering av den berømte ”Skien høyskole, almendannende skole”. Gjennom dette miljøet ble så filosofen Marcus Jacob Monrad (1816–1897) og vår alles Henrik Ibsen (1828–1906) fremmet. Disse sterke husene bidro senere også til å iverksette en industriell ekspansjon uten sidestykke i norsk historie. Og som en del av industrikulturen og arbeiderklassen som oppstod, bidro de også

til det fremste av norsk fotball- og håndballkultur gjennom tidene, samtidig som Skien også skulle bli den byen i Norge som hadde flest kristne menigheter, når vi kommer ut på 1970-tallet. Men dette var det andre strategier som stod bak. – Da hadde Grenland drevet seg selv inn i en kulturell og samfunnsmessig bakevje, ja, inn i et slags lukket kokong, hvor lokaliteten forble uten dialog med den humanistiske kulturen i andre deler av landet og det nordlige Europa. Vi bør dog ikke glemme at etterkrigstiden representeres av et stort antall velrenommerte jazzmusikerne som har eller som hadde sine slektsrøtter i Grenland. På denne tiden hvor det var industrien som rådet grunnen.

Niels Aall

Grenland og det moderne

Jeg vokste opp i Skien, og etter om lag 35 års fravær har jeg igjen skaffet meg en bolig i byen. – Tungindustri og et vidtfavnende menighetsliv kom som nevnt til å dominere gjennom drøye 150 år, fra noe etter 1850. Det førte med seg tragedier i form av norsk rekord i astma, allergier og psoriasis på 1970-tallet. Folk som bodde der så ikke himmelen for bare industrirøyk. Industrien og menighetslivets dominans førte med seg sviktende interesse for økologi og bidro til et svakt utdanningsnivå. Dette førte så med seg en utbredt ruskultur og en påfallende mangel på dialog i forhold til øvrig norsk kultur-, by- og samfunnsutvikling. – Nå planlegger sterke næringsaktører i området et gigantisk giftlager i gruvene under Eidangerfjorden, ved sjøveiens inngang til Grenland. Og man kan spørre seg: Er tiden definitivt ute for Grenland, nå? Vil et slikt giftlager bli spiker'n i kista for de potensialer som kan bebo dette landskapet?

Motivet som ligger til grunn for denne reflekterende beretningen, er først og fremst innrettet mot å undersøke hvor vidt den bibelske og den kristne arven fremdeles har gyldighet. Eller, sagt på en annen måte, er fortellingene, ideene, begrepene og forestillingene som vi finner nedtegnet og formidlet i Bibelen, kun å anse som spøkelser fra fortiden, som gjengangere med en iboende evne til

å dra på seg makt og penger, der hvor de opptrer i dag? – Kristus sies ikke bare å være en ideolog, en radikal, jødisk opportunist, eller mislykket religionsgrunnlegger som ble hengt i ung alder, eller en metafor, men "livet" selv. Ja, i prologen til Johannesevangeliet sies han sogar å være selve den skapende kraft, ur-ordet, Logos, som har bevirket alt det skapte og alt det levende. Og i Paulus' brev til galaterne trer han frem som en ny identitetsdannende legemlighet, som en kilde til sunn fornyelse av personligheten, idet Paulus sier: "Ikke jeg, men Kristus i meg."²

Fremfor ensidig å undersøke gyldigheten av denne arven gjennom en forstandsbetinget retorikk basert på tekststudier, vil jeg i første omgang heller vende oppmerksomheten inn mot det grenlandske landskapet og denne lokalitetens historie, for om mulig å komme på sporet av hvor vidt det skjuler seg noe betydningsfullt der. Jeg tiltror landskapet å være bærer av både liv og kunnskap som vi er i behov av, om vi skal kunne verifisere eller avverifisere gyldigheten ved det som skildres i den bibelske overlevering. Det er altså et spørsmål om "Guds rike" fremdeles har gyldighet, og da ikke bare for de troende, slik disse holder sine øyne og neser innelukket mellom to permer? Denne metoden vender seg altså isteden ut mot landskapet og spør om ikke *det* kan være en vel så egnet arena å undersøke som bokhyllene! Inne i dette ligger det implisitt et spørsmål om ikke den ene kanskje også kan kaste lys over den annen, jamfør Grundtvigs prosjekt? Og dertil nok et implisitt spørsmål om denne "den norske sivilisasjons vugge", som det heter i *Norges historie* om Grenland, om ikke denne kan være bærer av hvilende anlegg som peker framover ved at de opphever fortidens motsetninger, à la Grundtvig. Vi snakker da om anlegg som en gang bevirket kultur- og sivilisasjonsemning, men så, senere, trådte tilbake og gikk inn i en slags hviletilstand. Kan dagens Grenland, som i mangt har blitt et sted kun for overlevelse, for nødstedte sjeler på jakt etter rimelig bolig og venner i menighetsflokken, kan det også være et landskap med vitale potenser som tidens egenart ennå ikke har vist seg i stand til å forløse?

Om Kristus er liv og bevissthet, og ikke kun en metafor, vil spor og potenser etter hans virke i landskapet, og særlig fra den tid hvor mennesker

kunne interagere med ham ut fra deres instinktive clairvoyance, ha blitt gravert inn i sjelenes landskap med en markant tydelighet, sammenlignet med hvordan det ble da forstandskulturen og skriften meldte seg omkring år 1200. Så lenge en mytisk bevissthetsform gjorde seg gjeldende, var denne muligheten fremtredende. Forstandskulturen derimot, slik den er bundet opp inne i hodeskallen, vil måtte ha dødens stempel heftet ved seg og vil alltid stå i fare for kun å ende opp som trykksverte eller nå også som elektroniske signaler. Og den vil i mindre grad gjøre seg gjeldende som riss i naturens og landskapets arkiv. Forstandskulturen aktualiserte imidlertid et moralsk incitament, idet kristendommen ble antatt som stats- og bekjennelsesreligion, slik den kom til å virke oppdragende på oss mennesker, i dannelsen og byggingen av samfunnet.

Som et metodisk innspill til undersøkelse og drøfting av slike spørsmål spør jeg om en utvikling av hva vi kan betegne som et Skiens og Grenlands eget metaperspektiv, vil kunne utsi noe om dette, hvis det da kan la seg gjøre å løfte seg opp til et slikt perspektiv? Det vil imidlertid forutsette at jeg eller den forskeren som søker et slikt perspektiv, på et eller annet vis kan klare å enes med landskapets egen genius. Og om eller når vedkommende så har lært denne lokale genius' tanke- og språkdannende virke såpass godt å kjenne at vedkommende også kan si at dette også er hans eller hennes eget, bevisste grunnlag for tanke- og språkføring, da vil muligheten til et slikt metaperspektiv kunne åpne seg, idet man skildrer det lokale landskapets utvikling og historie. Først deretter vil det kunne vise seg mulig å utvikle et troverdig metaperspektiv.

Søndagsskolen på Bedehuset i Gråten

Det året jeg fylte fem, ble jeg for første gang sendt ut i den store verden på egen hånd. Jeg ble sendt til Søndagsskolen på bedehuset i Gråten. Det var mine foreldre som sendte meg. Dette var i 1964, og den gang begynte vi i ordinær skolegang det året vi fylte syv.

Jeg tror det var én barnehage i byen, i Skien, en by med drøye førtitusen innbyggere, den gang, og jeg hadde av og til drømt om å komme dit. Jeg visste om denne barnehagen. Den lå på Gjemsø, drøye trehundre meter nord for barndomshjemmet mitt, og jeg hadde ofte gått forbi der sammen med min

Flyfoto over Grenlandsområdet som denne artikkelen leder inn til. Foto: Tore Øyvind Moen

mor. Det var antagelig hva vi i dag betegner som en barnepark, med et stort uteområde, noen lekestativer, en sandkasse og en leilighet innredet til formålet i det tilliggende huset, som i de følgende ti-år ganske enkelt kom til å bli betegnet "Barnehagen" i lokalmiljøet på Gjemsø og i Gråten. – Når jeg så og hørte barna som lekte der, så aktiverte dette et instinkt som brakte interesse, sympati og lyst til deltagelse på banen, i meg. – Først kort før hun døde fikk jeg hilse på denne barnehagekulturens pioner i Skien. Da var hun som altså drev denne barnehagen gjennom en drøy generasjon, og min mor, kommet inn ved samme avdeling på aldershjemmet. Jeg hilste altså på henne, flere ganger. Vi "fant hverandre" i korte stunder, og jeg ble dertil kjent med en av hennes to sønner, som begge er noe eldre enn meg. Fornemmelsen som dette møtet med den pedagogiske pioneren etterlot, bekreftet til fulle berettigelsen av mitt hemmelige, men dog uttalte ønske om å kunne komme inn i denne barnehagen. Møtet ble preget av nærvær og humor, ekte interesse, vitalitet og en dyp, indre glede. Vi så oss selv og vi så hverandre, og vi så begge også hvordan den

andre så seg selv, i situasjonen, og håndterte denne innsikten i livet med en trillende latter. Møtet ga meg en opplevelse av å stå overfor en person med menneskelige kvaliteter og kompetanse av aller største verdi, og det til tross for situasjonen og alderen. Og denne gangen kom det gamle spørsmålet opp i meg igjen, i en noe forvandlet form: Hva ville ikke en deltagelse i denne barnehagen ha kunnet bevirke for min biografiske og psykologiske utvikling, drømmende, langsam og introvert som jeg var og har forblitt, med kun en svak draging mot prosjekter og praktiske initiasjoner basert på samspill og samarbeid, som jo er en nøkkelkompetanse om man skal få til noe i det postindustrielle samfunnet? Instinktene og anleggene for utvikling av nettopp slik kompetanse får ikke særskilt stimulans når man vokser opp som enebarn og dertil lever med foreldre som er eller var nokså okkuperte av sine egne strabaser og sine interne forsvarsstrategier. Således drives man til å ta saken i egne hender som voksen og noe kan man da drive det til, men det er ikke til å neglisjere at et slikt dannelsesprosjekt og de fruktene det kan avstedkomme, da vil

måtte få en noe beskjednen karakter.

Jeg tror ikke min mor visste særlig mye om hva en barnehage kan være for et barn. Og at en barnehage kan være av særskilt betydning for et barn som vokser opp alene med sine foreldre, uten søsken, det tror jeg verken min mor eller far var streift av. Jeg ba om å få komme dit, idet minste på besøk, for å bli kjent og se hva det var. Jeg var trukket dit hvor det var andre barn, ensom og drømmende, men også interessert som jeg var. Jeg var på søk etter noe – noe jeg selvsagt ikke hadde noen bevissthet om, men jeg søkte noe og hadde en instinktiv bevissthet om at *det* måtte være noe som voksne hadde initiert og som de organiserte for barn og ungdom. Skole visste jeg ennå ikke hva var. Men barnehage, ”nei, det er ikke noe for oss”, sa min mor. – Hun var vokst opp under enkle kår på landet, i ei lita bu, med fire søsken og foreldre, og en gris under plankegulvet, som ble føret gjennom sommerhalvåret og slaktet til jul. Riktignok kunne hun lese og skrive, hun hadde gått noen dager i uka i syvårig grunnskole, og hun bladde ofte i ukeblader og aviser, og dertil var hun brukbar til å telle penger, men stort mer drev hun det ikke til i kunst- en å omgås trykksverte. En hel bok, verken tynn eller tykk, kom hun aldri til å lese i løpet av sine 85 år.

Søndagsskolen var nok ikke et særskilt gjennomtenkt initiativ. Jeg tror det var naboene, Lars, som hadde snakket med min far? – Lars var disponent, noe det stod respekt av den gangen. Lars sin kone var hjemmeverende, som min mor, og familien hadde nettopp bygget et riktig stort og flott hus på den andre siden av gata. Og de to barna hadde begynt på Søndagsskolen. De var et og tre år eldre enn meg, og Lars mente at det nok også kunne være noe for meg dette med søndagsskolen. *Det* fikk jeg med meg, indirekte, gjennom min fars argumenter. For han måtte argumentere og forklare. Jeg var umiddelbart skeptisk til forslaget. Det fremstod egentlig ikke som et forslag, snarere som noe foreldrene mine hadde bestemt og da især min far, som ellers ikke brydde seg særskilt. Her var det noe som ikke stemte! Jeg ble overkjørt, av min far. Det var slett ikke nødvendig at jeg skulle gå på Søndagsskolen! Men da jeg forstod at de to nye nabobarna og flere andre barn i området, som jeg kjente eller visste om, og som også var eldre enn meg, gikk på

Søndagsskolen, så satte jeg meg ikke til motverge. – Lars hadde nok registrert hvordan jeg løp ut og inn hos dem, stadig på jakt etter noe, ikke minst selskap og lekekamerater. Han sanset nok mye vill og udisiplinert energi. – I tillegg til omgang med andre barn, så ville det være nyttig for meg å lære litt Bibelhistorie, gode manerer og høflighet, fortalte min far. Ja, for sånt lærte man på Søndagsskolen. Også de eldre barna lærte det, forklarte han. Jeg hadde ikke den minste anelse om hva Bibelhistorie kunne være, ei heller ble jeg tiltalt av å lære ”høflighet og gode manerer”. Jeg fornemmet noe utvendig ved alt dette. Det var noe borgerlig ved det. Jeg fornemmet ”fake”, og dette utvendige og borgerlige kom allerede den gang til å stå i sterk kontrast til min lengsel etter ekte vare. – Dette var en tid hvor det fremdeles var sånn at en ”fritenker”, som min far kalte seg, fremdeles så på kristenfolket med en viss andakt og respekt. Det var noe å beundre der, noe å se opp til, også for de voksne, ettersom kristenfolket forkynte og representerte en dannelsesstradisjon. De satte seg inn for noe mer enn seg selv og sin egen borgerlige velstand. De bisto barna i bydelen med en kristen oppdragelse. Følgelig var det altså en del av det å være en god borger, det å sende barna på Søndagsskolen, den gangen.

Gråten bedehus het stedet hvor søndagsskolen holdt til. Første søndagen stod en hel flokk med barn i porten og ventet på meg om morgenen. Det ble jeg både betatt av og forundret over. At det var mulig hadde aldri slått meg, men samtidig innga det meg også en fornemmelse av skurr. Neste søndag kom færre, kun de to nabobarna, og jeg merket at de var instruerte. Det var ikke noe de selv ville. Det var noe de måtte gjøre, antagelig var det noe foreldrene krevde av dem. Ja, det kostet noe å bli en god og vel ansett borgerlig familie. Lars måtte sørge for at det som han hadde initiert, ble fulgt opp. Og Lars likte rollen som rådgiver for min far. Sånn posisjonerte de seg overfor hverandre. Og jeg, jeg fornemmet dette. Det var slett ikke nabobarnas eget ønske å plukke meg opp på veien. Jeg var yngre enn dem, en liten pjokk de ellers så nok til. Nå måtte de også ta meg med på Søndagsskolen og det enda jeg egentlig skulle gått i en annen gruppe, en for de aller yngste barna.

Som i mange grender, tettsteder og bydeler fantes det et bedehus også i Gråten, som vår bydel ca. en

kilometer syd for Skien sentrum het og fremdeles heter. Den har sitt navn fra langt tilbake, den gang Gråten og Gråten brygge var et kjent sted. Bydelen ligger på vestsiden av det som i dag kalles Skienselva, i nederste del av Telemarksvassdraget. I middelalderen ble det nemlig skipet ut brynestein fra et brudd i Eidsborg i Vest-Telemark, ifra Gråten brygge. I middelalderen anså man imidlertid ikke Skienselva for å være ei elv, der hvor den passerer Gråten, snarere som innerste del av Frierfjorden, som så åpner seg ut til Skagerak og Nordsjøen i syd. Det er altså et ganske stort og bredt elveløp, til dels også dypt, og det går tidvis saltvannsstrømmer oppover elva, mot hovedstrømmen, på hver side, sies det, nede i dypet. Det er med andre ord brakkvann i denne vassføringen. Eksporten av brynestein gikk til steder og land i Mellom-Europa, på sørsiden av Nordsjøen. – Lokalhistorikere antar at Gråten har sitt navn ifra det middelalderske eller norrøne ”grjót”, som den gang betød ”stein”. – Fremdeles finnes det ei brygge i Gråten, men den ligger noen hundre meter nord for det stedet hvor gamle Gråten brygge lå.

Bedehuset var en tømret bygning med en forsamlingsal, et mindre møterom bakenfor, og en garderobe. Møterommet øvet en viss tiltrekning på meg. Dit inn ville jeg gjerne. Der fikk jeg umiddelbart lyst til å oppholde meg, men det var ikke tillatt. Utvendig var tømmerbygningen blitt overtrukket med hvitmalt trepanel. Det var en diger vedovn inne i salen, hvor det ble fyrt kraftig om vinteren. Den to og en halv meter høye vedovnen ble jeg betatt av. Og så hang det et stort bilde av Milde Jesus på veggen inne i salen. På gulvet var det satt ut rader med stoler og benker.

Det var mange barn som innfant seg i salen og ettersom jeg måtte være med på dette en stund, så fant jeg etter hvert ut at min første fornemmelse var riktig: Disse barna hørte ikke til i Gråten. De ble enten fraktet dit eller drevet til Bedehuset av voksne, som mente at de skulle, burde eller måtte delta på Søndagsskolen. Etter hvert forstod jeg også at det var lederne eller lærerne som stod bak. De hadde kontakter i andre deler av byen og importerte barn til Bedehuset. Ja, de bodde heller ikke i Gråten, de voksne, men de drev Bedehuset, i hvert fall på søndager.

En nærmest overveldende opplevelse var det, for meg, dette at mange barn kunne samles i en sal på denne måten. Det å være en del av et slikt

foretak, sammen med andre barn, i forventning om noe forestående, kanskje noe betydningsfullt, det var en ny og overveldende opplevelse. At noe slikt var mulig, det hadde jeg tidligere aldri tenkt på eller kunnet forestille meg. Det å være en del av, og barnslig spontant å kunne gå opp i et slikt fellesskap, det lot jeg meg rive med av, selv om jeg umiddelbart også været skurr i denne salen.

Og skurr kom det i store mengder. Selvsagt ble det litt lyd og litt kiving her og der, i det vi skulle finne oss plasser, men det er ikke det jeg tenker på, når jeg nå, i tilbakeblikket anvender begrepet ”skurr” for å karakterisere fornemmelser som trådte frem for bevisstheten min. Ble det kiving og for mye lyd, grep en av skolelederne inn og tilretteviste dem som bråket, slik at de satte seg stille ned på stolen sin eller på benken. Det syntes i grunn jeg var interessant. På det viset kunne jeg som drømmende iakttaker leve meg inn i de andre barna og bli kjent med dem. Jeg kunne komme til en opplevelse av hvordan den ene og den andre var.

Men det var knapt kommet til ro i salen, før selve Søndagsskolen begynte. Slik måtte det kanskje være. – Og ”skolen” eller undervisningen eller læringen begynte med salmer og kristne barnesanger. De barna som var fremmede, som jeg antok kom fra andre steder, satte i og viste seg å være best til å synge. De kunne teksten eller ordene og sang med, stolte og av full hals, men noen av dem kanskje mer pliktoppfyllende enn stolte. De sang sammen med lærerne. Vi andre mumlet og jeg som aldri hadde vært med på noe liknende, satt stille og fulgte med. De som sang høyt og som kunne ordene og melodiene, sånn nogen lunde, de sang påtagelig ordentlig og høyt, og det ante meg straks at det var en kobling mellom disse barna og lærerne.

Denne fornemmelsen av kobling ble forsterket da vi gikk over til Bibelhistorie. Det var blitt fortalt en historie søndagen forut og også forut for den, og nå ville lærerne vite hva de het, hovedpersonene i fortellingene. Det skulle rekkes opp en hånd, hvis vi kunne svare på dette. Og det var de samme barna som sang høyt, som også visste dette. Noen av dem var såpass ivrige at de ikke klarte å tie stille og vente, for å se om det ble deres tur til å svare, og de lot det renne ut av seg, ”David og Goliath”. Da ble de irettesatt av lærerne, som åpenbart

kjente dem ved navn, ikke bryskt, men bare slik at de måtte huske på å være stille, sånn at andre barn også kunne slippe til. Det viste seg at disse ivrigste var barn og slektninger av Søndagsskolens lærere, noen var deres egne eller de var barn av lærernes venner og slektninger. – Og så ble det fortalt mer, om Jesus som kunne trylle, da han mettet fem tusen mennesker med to fisk og fem brød. Noen barn hadde små billedbøker, hvor de kunne se tegninger av Jesus som tryllet og delte ut mat med en from og seierssikker mine. Deretter ble det sunget igjen, salmer og barnesanger om Jesus. Så var det utdeling av stjerner, som skulle klistres inn i rader i ei spesiell bok for godt oppmøte. Og de samme barna som sang høyt og svarte ivrigst, var tidligst frempå med å vise fram sine bøker, hvor det ble klistret inn stjerner, noen i sølv og noen få fikk gullstjerner. Så ble vi alle formanet om å være snille og gode barn i Jesu navn, før det nok en gang ble sunget om denne Jesus, som jeg begynte å mislike. Det var noe påtatt og tilgjort ved hans heltestatus, som ikke traff meg hjemme. Det var rett og slett alt for mye av ham, oppstyltet som han ble ved at navnet hans ble uttalt med en særskilt betoning. Og helt til slutt ble englene også nevnt, Gud og englene, og en som het Den hellige ånd. Jeg syntes ikke noe om noen av dem og heller ikke likte jeg disse lærerne.

De var alle sammen et annet sted enn jeg var, og jeg følte meg ensom og utenfor. Jeg drømte om at det også var noen der hvor jeg var, men det kunne jeg ikke si høyt. Jeg hadde ikke språk for det. Isteden gikk jeg bare stille ut, fast bestemt på at dette var noe jeg ikke ville være mer med på. Jeg hatet ikke Søndagsskolen, ennå, med dens lærere og Jesus og Gud og stjerner og bøker. Det kom noen måneder senere, i den grad en liten femåring kan sies å hate. Jeg mislikte dem, lærerne, og hadde ikke bare en tillit til deres menneskelighet på null-nivå. Nei, jeg ville bort. Jeg ville ikke ha dette innpå meg! Konkurransen om å være best på Jesus og Gud og Moses tiltalte ikke. Ikke slik å forstå at jeg ikke bar på latente konkurranseinstinkter. For noen år senere ble jeg Skiensmester i høydehopp, og da tok det heller ikke lang tid før jeg også hadde beste resultat i Norge, ja, og så ble jeg også norsk mester i min aldersklasse. Men da hadde puberteten meldt seg. – Maria og Josef og eselet, David og Goliat, det var virkelig ikke

mine folk. De gjorde meg bare ensom. De etterlot meg i en melankolsk tilstand. De drev meg inn i isolasjon og bevirket at jeg ble brydd over de store barnas påtrengende iver og flinkhet. Dessuten ble jeg sint på Lars og faren min, som hadde tvunget meg til å være med på dette. – Men beslutningen om at første gang også skulle være siste, den måtte jeg fravike. Neste søndag dresset min mor meg opp med ekstra fin bukse og sorte lakksko. Snart fikk jeg utstedt bok jeg også, som det ble klistret stjerner inn i. Med andre ord: jeg slapp ikke unna!

De som kjente Jesus best og som fikk gullstjerner, var dem jeg likte dårligst og hadde svakest tiltro til. De hadde noe grovt, brautende og selvgodt ved seg. – De gamle, brune tømmerveggene, vedovnen og det tomme, forlokkende møterommet derimot ...! Det ante meg at det fantes noe mer her i verden, noe som jeg ennå ikke hadde opplevd eller ennå ikke visste om. Det tomme, forbudte rommet innga meg i lang tid fornemmelsen av at det fantes noe som jeg ennå ikke visste noe om, men som nok ville kunne være tiltalende, om jeg bare kom i berøring med det. Jeg været at det foregikk noe der inne, når ikke vi barn var til stede. Det var stille der, stille og tomt, og jeg antok at det foregikk noe interessant der, noe tiltalende, noe som de voksne drøftet og som var noe interessant og oppløftende, på et annet nivå enn dette lett brautende skrytet med selvgodhet og trang til å vise seg fram, som de beste kjennerne av Milde Jesus og Gud og englene representerte, ja, noe av hemmelighetsfull betydning, tenkte jeg, men det var altså noe jeg ikke hadde tillatelse til å være med på eller å se inn til. Dessuten var det ei trapp ned til en kjeller, men den gikk ned fra utsiden og var stengt med lemmer. – Jo, det ante meg at jeg ennå ikke visste om alt i denne verden.

Brekkeparken – Telemarks fylkesmuseum

Når man fra nordsiden nærmer seg den gamle hovedinngangen til Brekkeparken i Skien, et parkanlegg med et tilhørende lite gods, som opprinnelig var familien Aalls residens i byen, senere sommerresidens, møter man en annen verden. Familien bodde på Ulefoss, og det som i dag er Ulefoss hovedgård, og således reiste de derfra til Skien hver vår for å tilbringe sommerhalvåret der. Senere ble denne sommerresidensen kjøpt opp av Telemark fylkeskom-

Søndre Brekke gård, i dag Brekkeparken museum, restaurert slik bygningsmassen antagelig ble modernisert og utvidet av Niels Aall.

mune. – Ja, når man nærmer seg dette parkanlegget fra nordsiden, så trer en annen tid enn det 20. og 21. århundret oss i møte. Slik bør det være på et museum. Det bør være en opplevelsesarena likeså mye som en informasjonsarena. De enkle og nære sansiakttagelser taler vel så sterkt som dosenter med kompliserte og tekniske apparater, når det dreier seg om i dag å anskue hvordan tidligere tiders estetikk og kunnskapshorisonter gjorde seg gjeldende i lokalmiljø og samfunnsbygging. Parken er et lite, klassisk-europeisk anlegg med lysthus, plener, andedam og en liten bro over dammen. Familien Aall sin bygningsmasse er gjort i en klassisistisk biedermeier-stil. Et staselig, høyt og hvitmalt stakittgjerde hegner inn den store eiendommen midt i byen.

Den våren jeg fylte fem år tok min far meg med til denne parken. Mine foreldre hadde ganske sikkert vært der før og min far som var vokst opp i sentrum av byen, var godt kjent og vant med den tradisjonen som fremdeles går på at parken åpner

for sesongen på Norges nasjonaldag, den 17. mai. Kanskje hadde jeg også vært der før, men det hadde jeg ingen erindring om. Kanskje lå jeg da i en barnevogn og sov? Men denne gangen, i mai-juni 1964, gjorde møtet med Brekkeparken et sterkt og oppløftende, ja, et belivende og bekræftende inntrykk. Og min mor var også med, men hun som var vokst opp i Vest-Telemark og hadde flyktet derifra, syntes nok ikke noe særlig om å ta vare på alle de gamle staburene og tømmerstuene som er dandert ut på pleinen inne i parken, som særlige fortidsminner. Det var jo dette hun hadde flyktet ifra, så hun tuslet bare med, ganske fåmælt, ved siden av min far og meg.

Allerede før vi kom inn i selve parken, altså idet vi nærmet oss inngangsporten eller inngangsbygget (se bildet på neste side), passerte vi et portal-liknende, lite bygg med flatt takhvelv inne i selve inngangspartiet, og et såkalt valmet tak. Dette bygget er gjort i en enkel, klassisk empire-stil, antagelig fra Aall-familiens velmaktsdager, ved Niels Aall,

Inngangsporten til Brekkeparken museum

finansmann og ledende politiker i dannelsen av norsk selvstendighet etter den såkalte "400-årsnat-ten". Han var også sentral på Eidsvoll i 1814, i etableringen av Norges Bank og han var norsk handelsminister etter løsrivelsen fra Danmark, og en sentral aktør i fredsforhandlingene med svenskene og undertegningen av den såkalte Mossekonvensjonen fra august 1814, ettersom Norge var kommet i krig med Sverige etter den såkalte Kieltraktaten fra januar 1814. Ja, allerede der, på vei mot inngangspartiet til Niels Aall sitt klassiske anlegg, der trådte jeg inn i en oppløftende, sterk, belivende og bekræftende opplevelse.

Der demret et Europa jeg verken hadde sett på bedehuset, hos naboene, i barndomshjemmet eller hjemme hos mine fettere og kusiner, tanter, onkler eller besteforeldre. En forestilling om et Europa hadde jeg selvsagt ikke inne på denne tiden, men det demret med ett en større sammenheng som jeg umiddelbart opplevde meg knyttet til og hørende hjemme i.

Det var fremfor alt relieffet av de fire joniske søylene som gjorde inntrykk og som fylte meg og løftet meg inn i en sammenheng jeg aldri før hadde vært inne i. – I fronten av det bygget som danner inngangen, var og er det fremdeles markert fire antikke søyler, i jonisk stil, slike som man finner gjennomgående i søylerekkene i det såkalte Erekhtheion-tempelet på Akropolis i Athen. Det finnes også slike søyler i inngangspartiet til det gamle Universitetet på Karl Johansgate i Oslo.

I antikken og dermed også senere i europeisk ar-

kitekturhistorie har det vært tre ulike typer av søyler. I motsetning til de enklere doriske søylene, så fikk de såkalte korintiske søylene en særskilt markering ved at kapitèlet ble utformet og prydet som en akanthusranke. Slike søyler fikk en tiltagende status i det romerske riket, blant keisere og velstående borgere. De joniske søylene hviler på et markant fundament og har deres stilistiske opprinnelse i Grekenland ca. 600 f. Kr., med langsgående, vertikale uthulinger rundt på hele søylen, over tredve stykker på tykke søyler, og et kapitél utformet som et spiralformet ornament, som en volutt eller en delvis åpnet skriftrull, øverst oppe. Dette kapitèlet er det så som bærer takkonstruksjonen eller arkitraven, som man kalte den delen av bygget i de greske og romerske templene.

Som man kan se av bildet, så innga også søyle-relieffene ved inngangen til Brekkeparken en opplevelse av at det var disse som bar bygget. Man fikk en opplevelse av at takkonstruksjonen hvilte på disse søylene, som så igjen hvilte på et horisontalt fundament, et bjelkelag og en grunnmur, som var laget av tilhugget granittstein.

Idet jeg så disse søylene opplevde jeg å komme hjem, hjemløs som jeg var i min barndom. Jeg ble løftet inn i en sammenheng, inn i et stort rom, et tidsrom og et kulturelt utviklingsforløp som jeg i ettertid kan si at det ikke vil være uriktig å betegne som Europa. Og inne i dette rommet, som for min femårige bevissthet var identisk med det stedet jeg nå trådte inn i, Brekkeparken, der tonet klanger av himmelsk blått frem for meg. Brekkeparken var med ett identisk med Europa og Europa var identisk med Brekkeparken. Disse blå klangene var jeg omgitt av, men de var også inne i meg og jeg var inne i dem. Jeg var med ett hensatt til et sted jeg kjente igjen, ja, et sted som jeg visste om, som jeg hadde visst om hele mitt femårige liv i Skien, uten at jeg hadde vært meg det bevisst. Det stod klart og bevisst for meg i det øyeblikket. Dette stedet hadde jeg lengtet etter, hele mitt lange liv, som jeg opplevde det, selv om jeg ikke visste om det. Det var en lengsel som i mangt bar hele mitt livs mening. Det visste jeg idet øyeblikket jeg kom dit, altså til Europa, representert ved Brekkeparken.

Og der, inne i ovasjonene av blå og fredfulle klanger, slik Europa nå stod frem for meg, der fyltes jeg av hjemhørighet. En dyp opplevelse av hjemhørighet tok plass i meg. Jeg sank inn i meg

selv, fylt av fred, samtidig som jeg spontant også opplevde meg vitalisert til en misjonsgjerning, til en kamp for den europeiske ferdens fortsettelse. Den bekreftet sitt nærvær, bredte seg ut og innga meg en opplevelse av at nå begynner livet. Nå er jeg ankommet. Nå vet jeg hva mitt hjem er. Nå vil jeg være i det, så langt det er meg mulig. Jeg vil fylles av det og være hjemme i meg, *ved* det, så langt som mulig. ”Jeg vil aldri mer miste Europa av syne”, var en fornemmelse jeg fyltes av, et ønske, en drøm. Jeg var ganske enkelt kommet hjem! – Dette var noe annet enn Søndagsskolen på Bedehuset.

Det var altså idet jeg trådte inn gjennom denne ”portalen”, inn mellom rekken av joniske søyler at ”Europa” åpnet seg for meg. – Ved at menneskene så opp til det himmelske Europa, ved at de så opp til gudenes hjem, vandret inn der, som i templene, for å ta del i gudenes liv og gaver, slik at gudene også kunne ta del i menneskene, slik disse da fremtrådte som mikrokosmiske tempelrom for gudene, så kunne de selv bli skapende, menneskene, som gudene. De kunne foregripe sine utfordringer og skape hva de selv var i behov av, skape, produsere og leve et liv i hengivenhet til det himmelske Europa, som kulturen og sivilisasjonen i vårt geografiske Europa er født og fostret av. Og gjennom det ble de selv til, menneskene. Gjennom det skapte de seg selv og vårt Europa. Gjennom det skapte de seg selv, menneskene, suksessivt, trinn for trinn på nytt.

Jeg fornemmet i det øyeblikket at det gitte, det som for meg var identisk med barndomshjemmet, med gata, med naboene, tantene og onklene og fetterne og kusinenes hjem og hjemsteder, hvor jeg i mangt også var som en hjemløs, hvor jeg var drevet inn i et stille utenforskap, *det* skulle også bli Europa, om bare ikke jeg mistet Det himmelske Europa av syne, *det* som både bar og fundamenterte det som jeg nå hadde trådt inn i, gjennom søyleradene.

Epletreet

Det er ikke helt sant det jeg sier om opplevelsen av et personlig utenforskap, om ensomhet og melankoli. I en alder av fem år opplevde meg fordret til en misjonsgjerning, som nevnt rett ovenfor, slik at mine foreldre og øvrig familie også skulle kunne finne en tilgang til Det himmelske Europa, og det var ikke bare Brekkeparkens Europa som ansportet

en slik misjonstanke. Det var riktignok ingen andre mennesker, men ansporingene ble også tilskyndet gjennom et par andre møter eller oppdagelser, på et par andre arenaer.

Min far hadde denne tilgangen til Det himmelske Europa, han var bare ikke klar over det selv. Og jeg æret og beundret ham for dette, at han bar dette Europa i sitt hjerte, om enn ikke i sitt hode. Han hadde et instinktivt forhold til det Europa som møtet med Brekkeparken hadde åpnet for meg. Han hadde en nedarvet visshet om det himmelske nærvær. Dette hadde han genuine åndelige instinkter for.

Min mor gikk stille ved siden av, i Brekkeparken. Hun hadde aktivert nokså sterke fortrenningsinstinkter vis-à-vis fortiden. De kom også til å slå ut i møte med alt det museale som var knyttet til fylkesmuseet, og da nettopp fortiden, blant annet i form av stabbur og stuer fra de trakter hvor hun selv hadde vokst opp. Hun søkte fremtiden, slik hun hadde vandret ut av middelalderen i Vest-Telemark som 17-åring, innhentet som det middelalderske Vest-Telemark var av ”Wehrmacht” sitt modernitetsprosjekt i 1943/44. Så fant hun seg en jobb i byen, på Bondeheimen, i den gjennomindustrialiserte Grenlandsgryta, hvor hun nærmest hadde seilt inn i en tidsaura preget av optimistisk produksjon, fabrikkpiper, larm og fortjeneste, ja, hvor dette stod i sentrum, riktignok blandet sammen med en frykt for hva okkupasjonsmakten ville kunne utrette.

Søsken hadde jeg som nevnt ikke, og det var med andre ord ikke så mye å hente i familiesituasjonen med tanke på den forestående misjonsgjerningen. Hjemme var det snarere sånn at utenforskapet ble overvåket og strengt opprettholdt, ikke minst av min mor. Følgelig var det kun i stillhet og uten at noen andre kunne legge merke til det, at jeg viet meg til min nye oppdagelse og misjonsgjerning, som jo representerte et radikalt brudd med alle konvensjoner som hadde gyldighet i byen, som jeg kjente den, i bydelen og i særdeleshet innenfor husets fire vegger. Inngangen til Brekkeparken gikk det et år før jeg skulle få se igjen. Med avstanden i tid svant også nærværet og virkningen av hva jeg hadde trådt inn i, idet jeg nærmet meg og gikk gjennom porten i nordenden av parken, slik den ga meg vinger og løftet meg inn i en himmelsk dom med kongelige gemakker, og fylte meg med

en opplevelse av hjemhørighet, samtidig som jeg fant en dyp, fredfull forankring i meg selv. – Men jeg fant også en annen inngang til Det himmelske Europa, til kulturen og kultiveringens kilder.

Det var ikke sånn at jeg aktivt søkte denne andre inngangen. Den bare ga seg selv, ved at jeg stundom ble sittende på gressbakken under et epletre som min far hadde plantet rett utenfor vinduet til barnerommet, antagelig kort tid etter at huset stod ferdig i 1960. Og det var der, idet jeg satt på gressbakken under epletreet, at det nok en gang åpnet seg.

Rommet var ikke like stort og heller ikke like dramatisk, ei heller like mangfoldig som det rommet jeg entret, idet vi entret Brekkeparken. Men dette hadde samme karakter og på sett og vis var det meg enda nærere enn Det himmelske Europa over Brekkeparken. Det himmelske Brekkeparken var også der, like ved, og det fløt inn i meg, samtidig som jeg også fløt inn i det, og følgelig vedvarte også virkningene fra Europa. De himmelske potenser vedvarte, slik de aktualiserte seg i meg, slik som det siviliserte Europa har blitt til som et resultat av behov for beskyttelse overfor en nådeløs natur.

De var vennlige eplene eller epletre-blomstene, eller egentlig var det epletreet. Det var langt vennligere enn naboens ripsbusker og våre bringebærbusker. Ja, det var også vennligere enn det plommetreet og det pæretreet som kom opp ved siden av dette epletreet, som jeg altså hadde lagt meg til den vanen å sitte innunder, slik at treet var over meg og om meg med en lyseblå fred, idet jeg satte meg innunder det. Inne i denne freden åpnet det seg. Der åpnet det seg et rom som jeg kunne hvile i og drømme meg inn i. Der var det trygt, fredfullt og godt. Der kunne jeg forsvinne inn, mens jeg satt med ansiktet og blikket vendt ned mot elva, men dermed også den steile fjellveggen på den andre siden, hvor Bratsberg og Brekkeparken ligger på toppen, som utgjør en særskilt, langstrakt høyde av fjell, på den andre siden av elva. Jeg satt altså og så opp dit, uten at jeg selv var klar over det, den gangen, da jeg var fem år. Jeg overskuet ennå ikke landskapet og geografien såpass godt at jeg kunne peke opp til Brekkeparken og si til meg selv: ”Der er det”.

Mens jeg dann og vann satt der på gressbakken, med ansiktet vendt ned mot elva og fjellet på den andre siden, forsvant jeg stundom inn i det rommet jeg hadde oppdaget at epletreet var omsluttet av og selv befant seg inne i, eller som det selv utgjorde, og som i mangt var langt virkeligere for meg enn selve treet med stamme, grener og blader. Og der frydet jeg meg, inne i det rommet. En salig fryd fylte meg, en fredfull, salig fryd. Og fylt av denne saligheten, inne i dette rommet, kom både den ene og den andre skapningen til syne. Tidlig om våren var det litt skrint, men når sommeren nærmet seg, da foregikk det et stillferdig liv og arbeid i og omkring treet. De som arbeidet, de arbeidet for å få frem blomster, blader og epler. Og når bladene falt av om høsten, etter at eplene var plukket, da ble det stille. Det ble det varmt og stille. Det lyseblå, fredfylte rommet ble mindre og den saliggjørende freden svant. Men den kom igjen. Den kom tilbake igjen neste vår.

Der inne ble jeg beveget. Der hvilte jeg, samtidig som jeg ble løftet opp til et sted jeg ikke kjente eller kunne tyde ved hjelp av det jeg kjente, men det var et sted hvor jeg ble beveget, som idet jeg entret Brekkeparken, hvor jeg ble fylt og hvor jeg ikke minst ble mottagelig. Der lærte jeg å ta imot det som foregår omkring meg. Der lærte jeg å ta imot alle stemningene og ta del i alle rommene som var omkring meg, både i kraft av alle menneskene, men også stedene og husene jeg kom i berøring med. Noe beveget dem, og de beveget noe i meg. Slik lærte jeg verden å kjenne. Epletreet var i ferd med å bli min lærer. – Det som fremskaper verden, det som fremskaper blader og blomster og trær og epler, det som arbeider utrettelig, samtidig som det er fylt av utrettelig fred og dertil bevirker fred, med sin fredfylte aktivitet, det ble mitt hjem. Der ble jeg ikke overvåket eller holdt inne i mitt utenforskap. Der var jeg gledesfylt hjemme.

Noter

1 Fra strofe 105 kommer skildringene fra Mikaelshula ved Nordsjø, i Dalsbygda, som i dag er en del av Skien kommune.

2 Se Paulus' brev til galaterne, kap. 2, v. 20.